

VIKTORIJA UŠINSKIENĖ

Universytet Vilėnėi

Próba statystycznej analizy bałto-słowiańskich odpowiedników leksykalnych (na podstawie *Słownika prasłowiańskiego*)

Dyskusje dotyczące istnienia prehistorycznej wspólnoty bałto-słowiańskiej trwają już niemal 200 lat. Mimo to, problem ten wciąż jeszcze nie jest rozwiązany i wymaga dalszych badań. Wnioski dotyczące językowej spójności bałto-słowiańskiej opierane są między innymi na analizie materiału leksykalnego, dowodzącego istnienia licznej grupy bałto-słowiańskich innowacji leksykalnych [Boryś 1983; Sławski 1989; Popowska-Taborska 1993]. Prowadzone w ostatnim czasie w różnych ośrodkach slawistycznych prace nad rekonstrukcją leksyki prasłowiańskiej (przede wszystkim w pracowniach SP, ESSJa oraz ESSJ) dostarczają nowych ciekawych materiałów na temat prehistorycznych stosunków językowych, które jeszcze czekają na dogłębne opisy naukowe. Jak się wydaje, stosowanie nowych metod badawczych, między innymi statystycznych, pozwoliłoby na weryfikację wcześniejszych danych o bałto-słowiańskich zbieżnościach leksykalnych i w ogóle na lepsze zrozumienie mechanizmów funkcjonowania leksyki w dawnych okresach historycznych.

W niniejszym tekście chciałabym przedstawić wyniki wstępnej analizy statystycznej oraz semantycznej prasłowiańskich leksemów rzeczownikowych, mających odpowiedniki bałtyckie wg danych *Słownika prasłowiańskiego* (SP). W tym celu wykorzystałam 2 pierwsze tomy SP (wyrazy na A–Ĉ), z których wyekscerpowałam wszystkie rzeczowniki, mające chociażby jeden odpowiednik etymologiczny w językach bałtyckich. Przeprowadzone obliczenia wykazały, że dwa pierwsze tomy SP zawierają ogółem ok. 700 rzeczowników hasłowych. Z nich 107 leksemów, t.j. pnd. 15 %, mają odpowiedniki bałtyckie. Najwięcej zbieżności leksykalnych zanotowano w języku litewskim – 83 leksemy (ok. 78 %), nieco mniej w łotewskim — 62 (ok. 58 %) i tylko 18 wyrazów (ok. 17 %) mają odpowiedniki staropruskie, co jest zrozumiałe z powodu ograniczonej ilości źródeł.

Dalsza analiza polegała na przeprowadzeniu semantycznej klasyfikacji materiału, do czego został wykorzystany system ideograficznego podziału leksyki stworzony przez A. Markowskiego [Markowski 1992]. Punktem wyjścia tej hierarchicznej klasyfikacji, opartej na wcześniejszych doświadczeniach słynnych badaczy (Wartburga, Halliga, Morkowkina), jest subiektywny i naiwny odbiór świata i samego siebie przez człowieka. Słownictwo zostało umieszczone w 50 grupach tematycznych, które tworzą 12 zespołów pól, a te — 6 sfer semantycznych. Na najwyższym poziomie układu znajdują się 2 makrosfery: I. JA WOBEC SIEBIE i II. JA WOBEC TEGO, CO POZA MNĄ. W związku z tym, że klasyfikacja Markowskiego była opracowana dla języka współczesnego, a także z tego powodu, że w niniejszej pracy była przeanalizowana ograniczona ilość rzeczowników prasłowiańskich, zaczynających się literami A, B, C, Ć, niektóre grupy tematyczne zostały niewypełnione. Istotne jest również to, że wyrazy polisemiczne zostały odniesione do takiej ilości grup, ile mają znaczeń. Z tego powodu w prezentowanej klasyfikacji haseł jest więcej, niż wyekscerpowanych leksemów. Wyniki podziału są przedstawione niżej.

Semantyczna klasyfikacja odpowiedników:

I. JA WOBEC SIEBIE (52)

A. JA JAKO ISTOTA FIZYCZNA (42)

A 0. MOJE CIAŁO (26)

1. Ciało, jego części, cechy i wygląd (16)

agoda 2. 'policzek': lit. *uoga* 'jagoda', łot. *uōga* 'jagoda';

bolna I 1. 'biaława cienka tkanka w organizmach żywych, otocзка, ostonka, membrana': lit. *bálnas* 'jasny, biały (o bydle)', *bálas* 'biały';

borda 1. 'zarost na dolnej części twarzy, barba'; 2. 'część twarzy poniżej dolnej wargi': lit. *barzdà* 'barba, mentum', łot. *bârzdà, bârda* 'barba';

borna III: **bŕna** 'błona coś okrywająca, membrana': łot. *braūna* 'błona, skorupka, wnętrzości';

bōba: **buba** 2. 'pełcherz, bąbel, narośl na ciele': lit. *bámba* 'pepek', łot. *bamba*: *bumba* 'kulka, balon';

bry 'brew, supercilium': lit. *bruvīs* 'brew';

bŕna 'warga': lit. *burnà* 'usta; twarz';

cěvŕ: **cěva** 4. 'piszczel, goleń': lit. *šėivà, šaivà* 'cewka tkacka, szpula'; łot. *saiva* 'cewka tkacka, czółenko, igła do plecenia';

čelŕŕ 1. 'przegub w ciele ludzkim lub zwierzęcym'; 3. 'część ciała między dwoma przegubami': lit. *kelys* 'kolano; kolanko na żdźble', *kelėnas* 'kolano, rzepka w kolanie'; łot. *celis* 'kolano', *ķelna* 'noga kury';

čelovčěčkŕ 'żrenica oka, pupilla': łot. *ciļvēcīnš* 'żrenica', *ciļvēks* 'człowiek';

- černь II 2.** ‘ząb trzonowy’: łot. *ceruoklis*: *ceruokslis* ‘ząb trzonowy’;
čєррь 2. ‘czaszka’: łot. *škirpta* ‘szczerbera’, *šķērpele* ‘drzazga’; stprus. *kerpetis* ‘czaszka’;
čєrslo III, pl čєrsła ‘okolice pasa, krzyże, lędźwie, lumbi’: lit. *kirkšnis* ‘pochwina’; łot. *cirknis* ‘ts’;
čєrvo I. ‘narząd wewnętrzny w jamie brzusznej, kiszka, jelito’;
čєrva, pl ‘wnętrzości’: lit. *skilvis* ‘żołądek’: *skėlti* ‘rozplatać, rozłupać’; stprus. *kėrmens* ‘brzuch, żołądek’;
čургь: čурпа ‘sterczące włosy na wierzchu głowy, czub’: łot. *cuprs, čupurs* ‘czupryna, czub’.

2. Rozwój ciała (2)

- быть I 1.** ‘istnienie, życie, bytowanie, vita’: lit. *būti* ‘być’, *būtas* ‘dom’, stprus. *buttan* ‘dom’;
быть ‘byt, istota, istnienie’: lit. *buitis* ‘istnienie, egzystencja’.

3. Ruch ciała (3)

- бєга I.** ‘bieg’: lit. *bėgà* ‘bieg’;
бєгь I. ‘szybkie poruszanie się istot żywych, cursus’: lit. *bėgas, bėgis* ‘cursus’, łot. *bėga* ‘ucieczka’;
богь II 1. ‘branie, zrywanie’: lit. *bāras* ‘pokos; pas zżętego zboża, trawy’.

4. Działanie ciała, zmysły, choroby (5)

- blizna: bl’uzna 1.** ‘śląd po ranie, znamię, stigma’: lit. dial. *blyžė* ‘przerwa w tkaninie’, *blaižyti* ‘łuskać, obierać’; łot. *blīžt* ‘bić’;
бѡболѣ: бѡбѣль ‘pęcherz na skórze, guz, pustuła’: lit. *bumbulas* ‘owalny, kulisty przedmiot; pęcherz, bąbel’; lit. *bumbulys* ‘pęcherz wodny, bąbelek’; łot. *bumbul(i)s* ‘obrzemie, kulisty przedmiot, pęcherz’;
čємерь 3. ‘choroby wywołane tą rośliną’: lit. *kėmeras* ‘roślina lecznicza sadzic konopiasty, Eupatorium cannabinum’, łot. *cemerinš* ‘Helleborus’;
čгмь 3. ‘choroba (objawiająca się zaczerwienieniem)’: lit. *kirmis* ‘robak, czerw’; łot. *cirmis* ‘robak, gaśienica’; stprus. *girmis* (= *kirmis*) ‘robak’;
čгвь I 5. ‘o różnych chorobach (wg wierzeń ludowych wywołanych przez robaka): lit. *skirvinti* ‘pełzać (o mrówce)’, *skruzdė* ‘mrówka’

A 1. TO, CO SŁUŻY MOJEMU CIAŁU (16)

5. Jedzenie i jego przyrządzenie (5)

- боршѣно 1.** ‘mała’; 2. ‘żywność, pożywienie’: łot. *baruôt* ‘karmić, tuczyć’, *barība* ‘pożywienie, żywność’;
бгщѣ 1. ‘barszcz, Heracleum sphondylium’: łot. *burkšis, burksnis* ‘poda-grycznik, Aegopodium podagraria’;

čša ‘naczynie w kształcie półkuli, zwykle wydłubane w kawałku drewna’: lit. *kiáušė* ‘skorupa jaj; kości głowy, czaszka’, *kiáušas* ‘czaszka; skorupa’, *kiáušia*; *kiauša* ‘czaszka’;

čerpъ 1. ‘gliniana skorupa, kawałek rozbitego naczynia, stary gliniany garnek’: łot. *škirpta* ‘szczyrba’, *šķērpele* ‘drzazga’; stprus. *kerpetis* ‘czaszka’;

čъba ‘rodzaj (drzewnianego) naczynia, beczka, kadź’: łot. *ciba* ‘okrągłe naczynie drewniane’

6. Ubranie, ozdoby, materiały (3)

bobъ: bebrъ: bьbrъ 2. ‘futerko z bebra’: lit. *bėbras*; *bėbrus*, *bābras* ‘Castor fiber’; łot. *bebrs* ‘ts’; stprus. *bebrus* ‘ts’;

čepъсь ‘nakrycie głowy kobiet (zwykle zamężnych)’: lit. *kepūrė* ‘czapka, kapelusz, czepiec’; łot. *cepure* ‘czapka, kapelusz’;

červo 2. ‘skóra, zwłaszcza z brzucha zwierząt’: lit. *skilvis* ‘żołądek’: *skėlti* ‘rozplatać, rozłupać’; stprus. *kėrmens* ‘brzuch, żołądek’

7. Mieszkanie i jego wyposażenie (5)

bolzina ‘belka do podpierania czegoś, podkładka drewniana’: lit. *balžiena* ‘podłużna belka brony’, *balžienas* ‘poprzeczna belka wozu’; łot. *bālziēns* ‘grządziel pługa, nasad sań’; stprus. *balsinis*, *pabalso* ‘poduszka’;

borgъ: oborgъ 1. ‘ochrona, osłona’: lit. *brāgnas* ‘stóg siana’;

bydlo ‘miejsce pobytu, zamieszkania’: lit. *būklā* ‘mieszkanie, miejsce pobytu’, *būklė* ‘istnienie, byt’;

bytъ I 3. ‘miejsce pobytu, zamieszkania’: lit. *būti* ‘być’, *būtas* ‘dom’, stprus. *buttan* ‘dom’;

černъ III ‘rekojeść, uchwyt, rączka, manubrium’: lit. *keras* ‘krzak, pień, karcz’; stprus. *kirno* ‘krzak, krzew’.

8. Dbłość o ciało: higiena, porządki, leczenie, wypoczynek (3)

baba 4. ‘położna, obsterix’: lit. *bóba* ‘starsza, zamężna kobieta’; łot. *bāba* ‘stara kobieta; czarownica’;

čemerъ 1. ‘roślina lecznicza i trująca, Helleborus, Veratrum’; 2. ‘jad, trucizna z tej rośliny’; 4. ‘jad, trucizna’: lit. *kėmeras* ‘roślina lecznicza sadziec kognopiasty, Eupatorium cannabinum’, łot. *cemerinš* ‘Helleborus’;

čistostъ ‘czystość’: lit. *skystas*, łot. *šķists* ‘czysty’

B. JA JAKO ISTOTA PSYCHICZNA (10)

B 0. MÓJ UMYŚL (10)

9. Uczucia, emocje, oceny uczuciowe i emocjonalne (4)

běda 1. ‘nieszczęście, niedola, cierpienie, malum’: lit. *bėdà* ‘bieda, nędza; nieszczęście’; łot. *bēda* ‘ts’;

čača I 1. dziec. 'cacko, coś ładnego': lit. *cacà* 'lalka, zabawka', *cāca* 'coś ładnego (do dzieci)', *cicas* 'błyskotka, zabawka'; łot. *cača, cacis, ceci, ceca(s)* 'szmaty, gałganki';

čeča I 1. 'cacko, coś ładnego': łot. *ceci, ceca(s)* dziec. 'gałgan, łachman';

čemerъ 5. 'złość, gniew, zgryzota': lit. *kēmeras* 'roślina lecznicza sadziec konopiasty, Eupatorium cannabinum', łot. *cemerīņš* 'Helleborus'

10. Wola i oceny z nią związane (1)

blaznъ 1. 'łudzenie, zwodzenie, pokusa': łot. *blāzma, blāznums* 'zorza, czerwień światła, ognia'

11. Rozum, pamięć, wyobraźnia i oceny z nią związane (2)

blaznъ 2. 'błądzenie, błąd': łot. *blāzma, blāznums* 'zorza, czerwień światła, ognia';

blōdъ 'błądzenie, błąd, rozpusta': lit. *blandas* 'senność; pochmurność'

12. Charakter człowieka i jego cechy (1)

blaznъ 3. 'człowiek błądzący, ośmieszający się; obłąkany, głupiec': łot. *blāzma, blāznums* 'zorza, czerwień światła, ognia'

13. Moralność i oceny z nią związane (2)

blōdъ 'błądzenie, błąd, rozpusta': lit. *blandas* 'senność; pochmurność';

čēna 1. 'zapłata (jako zadośćuczynienie), okup': lit. *kāina* 'cena, wartość; porzytek, korzyść'

II. JA WOBEC TEGO, CO POZA MNĄ (104)

C. JA WOBEC BOGA (3)

C 0. MOJA WIARA (3)

18. Wiara (3)

běšъ 'zły duch, diabeł': lit. *baisùs* 'straszny, okropny', *baisas* 'straszydło, strach, budzące strach zjawisko'; łot. *baiss* 'ts';

čarъ: **čara III, pl čari**: **čary** 'czynności, środki magiczne, gusła, incantatio': lit. *kēras, keraī* (pl) 'czynności, środki magiczne';

čęstъ 3. 'los, przeznaczenie': lit. *kąsti* 'kąsać', *kandis* 'ukąszenie', *kąsnis* 'kawałek'; łot. *kuōst* 'kąsać'

D. JA WOBEC LUDZI (25)

D 0. MÓJ STOSUNEK DO INNYCH (13)

20. Stosunki międzyludzkie — ogólne (2)

baba 2. 'stara kobieta': lit. *bóba* 'starsza, zamężna kobieta'; łot. *bāba* 'stara kobieta; czarownica';

čelověkъ 'homunculus': łot. *čilvēks* 'człowiek'

21. Stosunki rodzinne (5)

baba 1. 'matka ojca lub matki, avia': lit. *bóba* 'starsza, zamężna kobieta';
 łot. *bāba* 'stara kobieta; czarownica';

bratel̃ *hip. do brat̃*: lit. *broterėlis* 'braciszek';

brat̃: **brat̃r̃** 1. 'syn tych samych rodziców'; 2. 'krewny dalszego stopnia':
 3. 'członek wielkiej rodziny, wspólnoty rodowej, plemiennej': lit. dial.
brótis 'brat', *brótas* 'ten, kto zawarł związek braterstwa; narzeczony';

brat̃ja: **brat̃r̃ja** *coll. do brat̃*: **brat̃r̃**: lit. *brofija* 'krąg najwierniejszych
 przyjaciół';

čel'ad̃ 1. 'rodzina, ród, wspólnota rodowa, wszyscy domownicy': lit. *kefys*
 'kolano', 'ród, pokolenie'; łot. *celis* 'kolano'.

22. Stosunki przyjacielskie i towarzyskie (2)

brat̃: **brat̃r̃** 4. 'człowiek bliski złączony więzami przyjaźni, towarzysz':
 lit. dial. *brótis* 'brat', *brótas* 'ten, kto zawarł związek braterstwa; narze-
 czony';

brat̃ja: **brat̃r̃ja** *coll. do brat̃*: **brat̃r̃**: lit. *brofija* 'krąg najwierniejszych
 przyjaciół'

23. Stosunki służbowe (1)

čel'ad̃ 2. 'poddani, służba': lit. *kefys* 'kolano', 'ród, pokolenie'; łot. *celis*
 'kolano'.

24. Stosunki ogólnospołeczne (0)25. Zachowanie i postępowanie (3)

bėda 3. 'przymus, konieczność, niezbędność'; 4. 'oszczerstwo, potwarz': lit.
bėdā 'bieda, nędza; nieszczęście'; łot. *bėda* 'ts';

borñ 1. 'spór, walka, obrona': lit. *barnis* 'kłótnia, spór, sprzeczka';

cėna 1. 'zapłata (jako zadośćuczynienie), okup': lit. *kaina* 'cena, wartość;
 porzytek, korzyść'.

D 1. TO, CO SŁUŻY MNIE I INNYM (12)

26. Język (0)27. Szkoła i wychowanie (0)28. Nauka (0)29. Zwyczaje i obyczaje (1)

baba 5. 'zamawiaczka, znachorka, czarownica': lit. *bóba* 'starsza, zamężna
 kobieta'; łot. *bāba* 'stara kobieta; czarownica'.

30. Rozrywka i zabawa (2)

čača I 2. 'zabawka dziecinna': lit. *cacā* 'lalka, zabawka', *cāca* 'coś ładnego
 (do dzieci)', *cicās* 'błyskotka, zabawka'; łot. *cača*, *cacis*, *ceci*, *ceca(s)*
 'szmaty, gałganki';

čėča 2. ‘zabawka dziecienna’: łot. *ceci*, *ceca(s)* dziec. ‘gałgan, łachman’

31. Sport (3)

bėga 2. ‘istota biegająca’: lit. *bėgà* ‘bieg’;

bėgỹ 1. ‘szybkie poruszanie się istot żywych, cursus’: lit. *bėgas*, *bėgis* ‘cursus’, łot. *bėga* ‘ucieczka’;

bėžỹць ‘człowiek biegnący szybko, biegacz’: lit. *bėgikas* ‘człowiek biegnący szybko, biegacz’.

32. Urząd, państwo, polityka (0)

33. Wojsko (1)

bornỹ 2. ‘narzędzie walki, oręż’: lit. *barnis* ‘klótnia, spór, sprzeczką’.

34. Łączność i wymiana informacji (0)

35. Komunikacja i podróż (0)

36. Handel i usługi (1)

cėna 2. ‘wartość jakiegoś przedmiotu, pretium’: lit. *káina* ‘cena, wartość; porzytek, korzyść’

37. Miasto i jego urzędnicy (0)

38. Wieś i jej otoczenie (4)

borgỹ: **oborgỹ** 2. ‘daszek ochronny na drągach osłaniający np. siano, zboże’: lit. *brāgnas* ‘stóg siana’;

borzda 2. ‘miedza’; 3. ‘rów do odprowadzania wody’: lit. *biržis*, *biržė* ‘bruzda’; łot. *birze* ‘ts’;

břty 1. ‘dziupła, dziura wydrążona w żywym drzewie z gniazdem pszczół’: lit. *būrtai* (pl) ‘czary’, *būrti* ‘czarować’;

čřvỹ II ‘sierp’: lit. *kirvis* ‘siekiara, topór’; łot. *cīrvis* ‘siekiara, topór’

E. JA WOBEC RZECZY (17)

E 0. MÓJ STOSUNEK DO RZECZY (5)

39. Praca (2)

baba 4. ‘położna, obsterix’: lit. *bóba* ‘starsza, zamężna kobieta’; łot. *bāba* ‘stara kobieta; czarownica’;

břtyńnikỹ ‘zajmujący się barciami, pszczelarz, apiariusz’: lit. *būrtininkas* ‘czarodziej, wróżbiarz’

40. Własność (3)

bėda 2. ‘ubóstwo, nędza’: lit. *bėdà* ‘bieda, nędza; nieszczęście’; łot. *bėda* ‘ts’;

cėna 2. ‘wartość jakiegoś przedmiotu, pretium’: lit. *káina* ‘cena, wartość; porzytek, korzyść’;

čęsty 2. 'dział, udział, posiadłość': lit. *kąsti* 'kąsać', *kandis* 'ukąszenie', *kąsnis* 'kawalek'; łot. *kuôst* 'kąsać'

E 1. TO, CO SŁUŻY MNIE WOBEC RZECZY (12)

41. Gospodarstwo (12)

borgъ: oborgъ 2. 'daszek ochronny na dragach osłaniający np. siano, zboże': lit. *brāgnas* 'stóg siana';

borzda 2. 'miedza'; 3. 'rów do odprowadzania wody': lit. *biržs, biržē* 'bruzda'; łot. *birze* 'ts';

bredънь: bredън'a II: brodънь: brodън'a II 'rodzaj sieci rybackiej, którą się łowi brodząc po wodzie': lit. *bradinė, bradinys, bridinys* 'sieć ciągniona przez brodzących ludzi'; łot. *bradenis, bradinis, bridenis* 'ts';

brъzda 1. 'prymitywne wężidło, kołki, pręty'; 2. 'uzda': lit. *bruzdūklis* 'kołek drewniany używany zamiast guzika w bieliźnie', 'uzda';

brътъ 1. 'dziupła, dziura wydrążona w żywym drzewie z gniazdem pszczół': lit. *būrtai* (pl) 'czary', *būrti* 'czarować';

brъdo 'żerdka, deseczka tkacka, grzebień tkacki': łot. *birde* 'krosna';

brъflo 1. 'ściółka, podściółka': lit. *burlas* 'błoto';

brъfogъ 3. 'ściółka, zmierzwiona słoma, mierzwa': lit. *burliungė, burlegė* 'błoto', *burlungis* 'bagniste miejsce';

cěнь 1. 'ziew w warsztacie tkackim'; 2. 'kołeczki rozdzielające nici osnowy w warsztacie tkackim': lit. *skiemuõ, skiemenyis* (pl); łot. *šķiemenis, šķeimini* (pl);

cěвъ: cěva 2. 'łodyga używana do nawijania przędzy': lit. *šėivà, šaivà* 'cewka tkacka, szpula'; łot. *saiva* 'cewka tkacka, czótenko, igła do plecenia';

čerslo I 'krój pługa': lit. *kerslas* 'narzędzie do puszczenia krwi, nóż do strugania'; stprus. *kersle* 'siekiera';

červo 2. 'skóra, zwłaszcza z brzucha zwierząt': lit. *skilvis* 'żołądek': *skėlti* 'rozplatać, rozłupać'; stprus. *kėrmens* 'brzuch, żołądek'.

F. JA WOBEC NATURY (64)

F 0. ŚWIAT (47)

42. Niebo i gwiazdy (2)

blěskъ I 'oślepiające światło, błysk, błyskawica': łot. *blaiskums* 'plama';

brězгъ I: brěskъ I 'przedświt, początek świtu': lit. *brėškis, brėška* 'świtanie, brzask', *brėkšta* 'świt'

43. Pogoda (2)

burа: bur'a 'burza': łot. *bauruot* 'ryczeć'

časъ 1. 'odpowiednia pora, pogoda': stprus. *kisman* 'odcinek czasu'

44. Ziemia – przyroda nieożywiona (11)

bolnyje: bolnъ: bolna II ‘nizinna łąka nad rzeką lub jeziorem (zalewana przez wody wiosenne), pastwisko’: lit. *balà* ‘błoto, bagno, torfowisko’, *bàlas* ‘biały’;

bolto 1. ‘bagno, moczar’; 2. ‘rozmokła ziemia’: lit. *báltas: balà* ‘błoto, bagno’; łot. *balts* ‘ts’;

borzda 1. ‘podłużne zagłębienie w ziemi powstałe przy oraniu’: lit. *biržis, biržē* ‘bruzda’; łot. *birze* ‘ts’;

бобълъ 1. ‘bańka, pęcherzyk na wodzie, bąbel’: lit. *bumbulys* ‘pęcherz wodny, bąbelek’, *bùmbulis* ‘żrenica’, *bumbulas* ‘guz, kulka’; łot. *bumbul(i)s* ‘obrzemie, kulisty przedmiot, pęcherz’;

brodъ ‘płytkie miejsce w rzece lub jeziorze, przez które można przejść lub przejechać’: lit. *brādas* ‘połów ryb, błoto’;

bryzгъ ‘rozpryskujące się cząsteczki cieczy, błota’: łot. *brūzga* ‘ten, kto parska, prycha’, *brūzgas* ‘bąble na wodzie’;

бфлогъ 2. ‘nora, jaskinia’: lit. *burliungė, burlegà* ‘błoto’, *burlungis* ‘bagniste miejsce’;

buga ‘niski brzeg rzeki, zalewany przez wodę’: łot. *bauga* ‘błotniste miejsce w rzece’, ‘stroma droga’, ‘licha gleba rzeczna’;

bugъгъ: bugъra ‘wzgórze, wzniesienie, wypukłość’: łot. *baūgurs* ‘wzgórze, pagórek’;

čuka: čukъ III ‘skaliste wzniesienie, wzgórze’: lit. *kaūkas* ‘guz, wrzód’, *kaūkaras* ‘pagórek’, *čīūkaras* ‘szczyt góry’; łot. *čukurs, čukuris* ‘wiązka, pęk’, ‘wzniesienie, szczyt’;

čukara: čukarъ 1. ‘skaliste wzniesienie, wzgórze’; 2. ‘szczyt góry’: lit. *čīūkaras* ‘szczyt góry’; łot. *čukurs, čukuris* ‘wiązka, pęk’, ‘wzniesienie, szczyt’.

45. Rośliny (20)

ablo ‘jabłko’: lit. *obuolys*, dial. *óbuolas* ‘jabłko’, łot. *ābuolis, ābuōls* ‘ts’, stprus. *woble* ‘ts’;

ablony: ablanyъ ‘jabłoni, drzewo owocowe Malus’: stprus. *wobalne* ‘ts’;

agoda 1. ‘jagoda’: lit. *uoga* ‘jagoda’, łot. *uōga* ‘jagoda’;

asenъ: asenъ ‘drzewo jesion, Fraxinus’: lit. *uosis* ‘ts’, łot. *uōsis* ‘ts’, stprus. *woasis* ‘ts’;

berza ‘drzewo liściaste, o białej korze, Betula’: lit. *béržas* ‘ts’, łot. *bērza: bērzis, berzs* ‘ts’, stprus. *berse* ‘ts’;

berzina 1. ‘las brzozywy, zarośla brzozywe’: lit. *beržynas* ‘las brzozywy’, łot. *bērziens* ‘ts’;

bobъ 1. ‘roślina Vicia faba’; 2. ‘jej owoce, ziarna’: stprus. *babo* ‘Vicia faba’

bolna I 4. ‘biaława warstwa drzewa tuż pod korą’: lit. *bálnas* ‘jasny, biały (o bydle)’, *bàlas* ‘biały’;

brėd̄s ‘owoc, pęd’: lit. *brėsti* ‘dojrzewać’, *brįsti* ‘pęcznieć, nabrzmiwać’,
stprus. *pobrendints* ‘obciążony’;

broty 1. ‘marzanna, Rubia tinctorum’: łot. *brakas* ‘krwotok połogowy’;

brusznica: brusznika ‘jagoda brusznica, Vaccinium vitis idaea’: lit. *brūknė*
‘ts’, łot. *brūklenė, brūkle* ‘ts’;

br̄šč̄s 1. barszcz, Heracleum sphondylium’: łot. *burkšis, burksnis* ‘po-
dagrycznik, Aegopodium podagraria’;

br̄ty 2. ‘drzewo z dziuplą dla pszczół’; 3. ‘obszar lasu, gdzie znajdują się
barcie’: lit. *būrtai* (pl) ‘czary’, *būrti* ‘czarować’;

budla: budyla ‘grzyb, zwłaszcza niejadalny’: lit. *budė, budis* ‘gatunek grzy-
bów; huba drzewna’, *budėlė* ‘gatunek grzyba trującego’;

buz̄s: buz̄s: buz̄ḡs: buz̄s ‘krzew Sambucus’: łot. *buzga* ‘kij’;

cėv̄s: cėva 1. ‘kawałek łądygi niektórych roślin (np. bzu, trzciny) wewnątrz
pustej’: lit. *šeivà, dial. šaivà* ‘cewka tkacka; szpula’, łot. *saiva* ‘ts’,
‘czółenko tkackie’;

čel̄s 2. ‘kolanko na źdźble rośliny’; 4. ‘część łądygi między dwoma
kolankami’: lit. *kelys* ‘kolano; kolanko na źdźble’, *kelėnas* ‘kolano,
rzepka w kolanie’; łot. *celis* ‘kolano’, *čelna* ‘noga kury’;

čemer̄s 1. ‘roślina lecznicza i trująca, Helleborus, Veratrum’: lit. *kėmeras*
‘roślina lecznicza sadzic konopiasty, Eupatorium cannabinum’, łot.
cemerīš ‘Helleborus’;

čerm̄a: čermucha: čermuša: čerm̄cha: čerm̄ša 2. ‘czosnek niedźwiedzi,
Allium ursinum’: lit. *kermušė* ‘ts’, łot. *cėrmukša* ‘jarzębina’;

č̄manje coll ‘zielska, chwasty’: lit. *kimonas, kimonai* (pl) ‘mech, Sphagnus
squarrosus’, łot. *cimenis, cimins* ‘czub’, *cimini* ‘czupryna’.

46. Zwierzęta (14)

aščer̄s ‘zwierzę Sauria, Lacerta, Salamandra): lit. *skėrỹs* ‘szarańcza’, łot.
škirgailis ‘jaszczurka’;

bl̄cha ‘owad pasożytujący Pulex’: lit. *blusà* ‘ts’, łot. *blusa* ‘ts’;

bob̄s: beb̄s: b̄b̄s 1. zwierzę Castor fiber’: lit. *bėbras: bėbrus, bābras*
‘Castor fiber’; łot. *bebrs* ‘ts’; stprus. *bebrus* ‘ts’;

br̄gyl̄s: br̄gyl̄s ‘ptak kowalik, Sitta’: lit. *burzgėlė* ‘coś brzęczącego, np.
owad’, *burzgūlis* ‘człowiek lekkomyślny’;

br̄flo 2. ‘legowisko’: lit. *burlas* ‘błoto’;

br̄floḡs 1. ‘legowisko dzikich zwierząt’: lit. *burliungė, burlegà* ‘błoto’, *bur-
lungis* ‘bagniste miejsce’;

byk̄s ‘samiec krowy, Taurus, Bos’;

cipa 1. ‘pisklę kury (zwykle w języku dziecięcym); 2. ‘ptak świergotek,
Anthus’: lit. *cyplė* ‘dzika kaczka’, łot. *cipa(t)s* ‘kurczę’;

cv̄šč̄k̄s ‘świercz, Gryllus’: lit. *čirikas* ‘ts’, łot. *circenis* ‘ts’;

- čajьka** 1. 'ptak *Vanellus vanellus*'; 2. 'mewa, *Larus*': łot. *kaīja* 'mewa';
čečetь 'ptak czeczotka, *Carduelis flammca*': lit. *kekūtis* '*Phylloscopus rufus*', *kikilis* '*Fringilla*'
čerda: **čerдъ** 3. 'stado zwierząt domowych, zwłaszcza bydła, owiec': lit. *kerdžius*, *skerdžius* 'zwierzchnik pasterzy, baca', stprus. *kērdan* 'czas';
čirьka: **čir'anьka** 'ptak cyranka, *Anas querquedula*': lit. *čirikas* 'świerszcz';
čfмь 1. 'robak, czerw': lit. *kirmis* 'robak, czerw'; łot. *cirmis* 'robak, gąsienica'; stprus. *girmis* (= *kirmis*) 'robak';
čfvь 1. 'robak'; 3. 'larwa owadów': lit. *skirvinti* 'pełzać (o mrówce)', *skruzde* 'mrówka'.

F 1. WŁAŚCIWOŚCI ŚWIATA (17)

47. Cechy (własności) materii (13)

- blěskъ I** 'oślepiające światło, błysk, błyskawica': łot. *blaiskums* 'plama';
borъ II 3. 'fałda, zmarszczka': lit. *bāras* 'zagon, który można obsiać za jednym razem; pokos; pas zżętego zboża, trawy';
borzda 4. 'podłużne zagłębienie na powierzchni czegoś': lit. *biržis*, *biržē* 'bruzda'; łot. *birze* 'ts';
bqба: **buba** 1. 'guzowaty przedmiot': lit. *bāmba* 'pępek', łot. *bamba*: *bumba* 'kulka, balon';
bqbьль 3. 'kulisty, owalny przedmiot': lit. *bumbulys* 'pęcherz wodny, bąbelek', *būmbulis* 'żrenica', *bumbulas* 'guz, kulka'; łot. *bumbul(i)s* 'obrzemie, kulisty przedmiot, pęcherz';
broть 2. 'farba z korzeni rośliny *Rubia tinctorum*': łot. *brakas* 'krwotok połogowy';
bula: **bul'a** 'obrzemie, coś kulistego, okrągłego': lit. *bulis*, *bulė* 'poślakki', łot. *baule* 'wiązka';
byть I 1. 'istnienie, bytowanie': lit. *būti* 'być', *būtas* 'dom', stprus. *buttan* 'dom';
cěvь: **cěva** 3. 'przedmiot podobny kształtem, rurka': lit. *šėivà*, *šaiivà* 'cewka tkacka, szpula'; łot. *saiva* 'cewka tkacka, czólenko, igła do plecenia';
čęсть 1. 'wycinek jakiejś całości, element składowy całości': lit. *kąsti* 'kąsać', *kandis* 'ukąszenie', *kąsnis* 'kawałek'; łot. *kuōst* 'kąsać';
čfмь 2. 'kolor czerwony': lit. *kirmis* 'robak, czerw'; łot. *cirmis* 'robak, gąsienica'; stprus. *girmis* (= *kirmis*) 'robak';
čfta 'nacięcie, linia, kreska': lit. *kirta* 'uderzenie';
čfvь 4. 'kolor czerwony': lit. *skirvinti* 'pełzać (o mrówce)', *skruzde* 'mrówka'.

48. Przestrzeń (1)

- čerda**: **čerдъ** 1. 'kolejność, szereg, zmienność, następstwo'; 2. 'szereg rzeczy kolejno następujących, porządek': stprus. *kērdan* 'czas'.

49. Czas (3)

byť I 2. ‘czas, okres, pora’: lit. *būti* ‘być’, *būtas* ‘dom’, stprus. *buttan* ‘dom’;

časъ 1. ‘odcinek czasu odpowiedni do wykonania jakiejś czynności, odpowiednia pora’; 2. ‘krótki odcinek czasu, chwila, moment; dłuższy odcinek czasu, okres’; 3. ‘nieprzerwany ciąg chwil, trwanie’: stprus. *kisman* ‘odcinek czasu’;

čelo II ‘miara czasu, okres czasu np. od rana do wieczora’: lit. *kėlenas* ‘krótki okres czasu, chwila’, łot. *cēliens* ‘moment, okres czasu’.

Analiza statystyczna odpowiedników bałto-słowiańskich w wymienionych makrosferach i polach semantycznych, jak również w grupach tematycznych pozwoliła na sporządzenie niżej podanej listy rangowej całego materiału. Charakterystyczne, że nawet tak skromny materiał leksykalny pozwolił na wypełnienie prawie wszystkich (oprócz jednego) pól semantycznych oraz znacznej większości grup tematycznych (38 z 50).

LISTA RANGOWA:**Ilość odpowiedników w makrosferach semantycznych:**

II. JA WOBEC TEGO, CO POZA MNĄ (104)

I. JA WOBEC SIEBIE (52)

Ilość odpowiedników w grupach tematycznych:

45. Rośliny (20)

1. Ciało, jego części, cechy i wygląd (16)

46. Zwierzęta (14)

47. Cechy (własności) materii (13)

41. Gospodarstwo (12)

44. Ziemia – przyroda nieożywiona (11)

4. Działanie ciała, zmysły, choroby (5)

5. Jedzenie i jego przyrządzanie (5)

7. Mieszkanie i jego wyposażenie (5)

21. Stosunki rodzinne (5)

9. Uczucia, emocje, oceny uczuciowe i emocjonalne (4)

38. Wieś i jej otoczenie (4)

8. Dbłość o ciało: higiena, leczenie, wypoczynek (3)

3. Ruch ciała (3)

6. Ubranie, ozdoby, materiały (3)

18. Wiara (3)

25. Zachowanie i postępowanie (3)

31. Sport (3)

40. Własność	(3)
49. Czas	(3)
2. Rozwój ciała	(2)
11. Rozum, pamięć, wyobraźnia	(2)
13. Moralność i oceny z nią związane	(2)
20. Stosunki międzyludzkie – ogólne	(2)
22. Stosunki przyjacielskie i towarzyskie	(2)
30. Rozrywka i zabawa	(2)
39. Praca	(2)
42. Niebo i gwiazdy	(2)
43. Pogoda	(2)
12. Charakter człowieka i jego cechy	(1)
16. Muzyka	(1)
23. Stosunki służbowe	(1)
29. Zwyczaje i obyczaje	(1)
33. Wojsko	(1)
36. Handel i usługi	(1)
48. Przestrzeń	(1)
10. Wola i oceny z nią związane	(1)

Przeprowadzona analiza pozwala zauważyć, że ogromna większość rzeczowników prasłowiańskich, mających odpowiedniki w językach bałtyckich, opisuje świat zewnętrzny: makrosfera JA WOBEC TEGO, CO POZA MNĄ zawiera leksemów dwukrotnie więcej niż JA WOBEC SIEBIE. Odpowiednio najbardziej reprezentatywne okazało się pole semantyczne ŚWIAT, co świadczy o tym, że w swoim najbliższym otoczeniu człowiek starożytny dostrzegał przede wszystkim przyrodę żywą bądź też nieżywą. Mimo to następne dwa miejsca według liczby odpowiedników zajmują pola MOJE CIAŁO i TO, CO SŁUŻY MOJEMU CIAŁU. Stosunkowo duża ilość odpowiedników charakteryzuje leksykę powiązaną z gospodarstwem, życiem codziennym. Wbrew oczekiwaniom prawie jednakowo wygląda wypełnienie grup tematycznych *Stosunki rodzinne* oraz *Uczucia, emocje, oceny uczuciowe i emocjonalne*, chociaż na ogół odpowiedniki, charakteryzujące duchowe albo psychiczne życie człowieka są jak zwykle nieliczne. Widzimy więc, że wnioski zrobione na tak skromnym materiale są ciekawe, mimo że mają charakter preliminarny. Rzeczą niezbędną wydaje się przeanalizowanie całego korpusu odpowiedników bałto-słowiańskich zawartych w najnowszych słownikach etymologicznych.

LITERATURA

- Boryś W., 1983: *Leksyka prasłowiańska a leksyka bałtycka, Z polskich studiów slawistycznych*, seria VI, Językoznawstwo. Warszawa, 63–69.
- Markowski A., 1992: *Leksyka wspólna różnym odmianom polszczyzny*, t. 1–2. Warszawa.
- ESSJ = *Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena*. Praha, 1973–1980.
- ESSJa = Трубачев О. Н. (ред.), 1974–2009: *Этимологический словарь славянских языков. Пра斯拉вянский лексический фонд*. Москва.
- Popowska-Taborska H., 1993: *Wczesne dzieje Słowian w świetle ich języka*. Warszawa.
- Sławski F., 1989: *Lexikalische Neuerungen im Baltisch-Slavischen*, in Sławski F. (red.), *Slavica. Wybrane studia z językoznawstwa słowiańskiego*. Wrocław, 40–44.
- SP = Sławski F. (red.), *Słownik prasłowiański*, t.1–8. Wrocław, 1974–2001.

E-mail: viktorija.usinskiene@gmail.com

Marzec 2009 r.

VIKTORIJA UŠINSKIENĖ

**Statistic Analysis of Slavonic and Baltic Etymological Equivalents
(according to the Data of *Słownik prasłowiański*)**

The article presents the results of preliminary statistic and semantic analyses of the Slavonic and Baltic etymological equivalents according to the data of *Słownik prasłowiański*. The analysis was based on one hundred and seven Baltic-Slavonic noun equivalents and the semantic classification of the collected material. Markowski's system of ideographic distribution was used for this purpose. All material were divided into fifty thematic groups that consisted of six semantic spheres and two macro-spheres, such as ME (PERSON) and THE WORLD BEYOND ME.

The analysis conducted allows the author to point out that a remarkable majority of Slavonic and Baltic etymological equivalents describe the external world, of either animate or inanimate nature (i. e. the macro-sphere THE WORLD BEYOND ME). Respectively, the semantic field THE WORLD turned out to be the most representative. In terms of the number of equivalents, the fields MY BODIES and the field IT THAT SERVES MY BODY occupy the next two positions. A significant number of equivalents characterize the thematic groups of agriculture and daily life. Contrary to the author's expectations, the groups of family attitudes and emotions have appeared to have a similar number of equivalents, although in general the words referring to the spiritual and mental life of a person are not numerous.